

UDK: 338.48:82(497.11)
DOI: 10.5937/KonGef24077A
Прегледни научни рад

ЛИТЕРАРНИ ТУРИЗАМ-КЊИЖЕВНИ ВОДИЧ КРОЗ БЕОГРАД, ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ

Јово Анђић¹

Апстракт: Литерарни туризам се везује за појмове културног туризма и културног наслеђа. Рекло би се да је он феномен новијег времена, али се за њега могу везати само поменути појмови, док је његова појава знатно старија. Одавно постоји потреба да појединац путује на својеврсна ходочашћа подстакнут литературом и уметношћу. У доба романтизма нарочито, песници су ходочастили у потрази за постојбинама античке уметности и поезије, старог Рима и античке Грчке, Китс, Шели, Бајрон... Сматра се да је туризам почео да се рађа у Енглеској, са првим кружним путовањем возом, које је у јулу 1841.године, организовао Томас Кук, каснији оснивач прве туристичке агенције, од Лоубороуа до Лестера.

Поједини аутори указују да је и литерарни туризам заправо започео да се рађа у Енглеској, када је познати глумац Дејвид Гарик 1769.године „открио“ Шекспирово родно место Стафорд на Ејвону. Велики Шекспиров обожавалац и тумач улога Шекспирових јунака, на позив локалне делегације даровао је пишчеву статуу њиховој градској кући. Одлучио је такође да током септембра његова позоришна трупa одржи тродневни фестивал назван „Јубилеј“, што је најављено и у штампи. Иако је фестивал због обилних киша, неславно прошао, Шекспирово родно место постало је најпознатији центар британског литерарног туризма, које данас посети преко 2,5 милиона туриста.

Представљени су теоријски оквири литеарног туризма, али је у фокусу пример добре праксе „Књижевни водич кроз Београд“. Пратимо његов развој од настанка идеје, кроз све његове фазе, објављивања у стручном часопису, извођењу на терену, издавању књиге и реализацији електронске форме базиране на моделу извођења литерарног итинерера кроз Београд.

Кључне речи: литерарни туризам, Томас Кук, Дејвид Гарик, Књижеви водич кроз Београд

УВОД

О литерарном туризму код нас готово да није писано, поготово му се није приступало са теоријског становишта. Један од првих, а вероватно и једини, рад до сада на ову тему, објављен је 1985. године у гласнику Одсека за туризмoлошке науке Природно математичког факултета Универзитета у Београд „Теорија и пракса“. Текст „Литература као повод-литература као исходиште путовања“ занимљив је покушај Милене Драгићевић Шешић, сагледавања феномена литературе као повода, у којем се разматрају различите могуће функције књиге везане за путовања². Управо је она била уредница првог свеобухватног тематског часописа за теорију и социологију културе и културну политику „Култура“, двоброја из 1983.године, које је издао Завод за проучавање културног развоја из Београда, са темом „Култура и туризам“ у којем, у свом прилогу „Туристичке потребе као културне потребе“, у делу *Облици културног туризма* пише о неколико група путовања наводи:

Путовања се могу организовати и на основу идеје да се ода почаст одређеном уметнику. Стога је у Источној Немачкој издат туристички водич: „Гете“, а у Француској се организује велики број путовања трагом неког чувеног уметника.: Жорж Сандове, Ламартина, или се обилазе места у Паризу описана у Балзаковим или Золиним делима.

Како смо већ навели, она се овом темом шире бави две године касније, али је нигде не именује као посебан вид туризма.

¹ Центар за културне иницијативе “Култура”, Милована Маринковића 25, Београд, Србија, jovandjic@gmail.com

² Ова историчарка уметности, културолог, сада професор емеритус на Факултету драмских уметности на Катедри за менаџмент и продукцију позоришта, радија и културе, и једно време декан Факултета уметности у Београду, имала је у свом широком кругу интересовања и културни туризам, па је објавила и неколико радова из те области, али се поменутој теми није враћала.

године, најчешће када стекну пунолетство, 21 годину. Било је то Велико путовање, које у оригиналу садржи назив *tour, Grand tour*⁶.

Сам појам туризам на енглеском језику први пут јавио се у једном огласу готово шездесет година раније 1780.године.

Прво помињање овог појма у књижевности срећемо код француског писца Мари-Анри Бејла, познатијег под псеудонимом Стендал, у књизи „*Memoires de 'un Touriste'*“ објављеној 1838.године.⁷

У овој књизи насталој у годинама пре рађања првих туристичких путовања „туриста је човек који путује са циљем унапређивања личне културе засноване превасходно на одушевљавању ремек делима италијанских ренесансних сликара“ (Гвозден, 2011. стр. 188.) Он наводи да није случајно ни неоправдано да је преводилац ове књиге на наш језик реч „*touriste*“ превео као путник.“ Разлог за то лежи у чињеници што се израз „туриста“ употребљава за описивање видова путовања који су изгубили ауру необичног и изузетног. Насупрот раздобљима када се путовање сматрало вештином и привилегијом одабраних, у XVIII веку најчешће тзв.“великог путовања“ (*Grand Tour*), последњих деценија XIX века, оно, због умножавања броја путника, губи пређашњи елитистички статус.“(Гвозден, 2011.) У овом спислу он цитира француског критичара Жана Касуа који је „обратио пажњу на претварање „путовања“ у „туризам“ који се одиграло крајем 19.века, кад су побољшавања превозних средстава и успон путничких агенција омогућила све већем броју људи да путује.“ (Jean Cassou,1967.)

Развојем туризма, нестаје идеја откривања, наводи Касу, модерни туриста све посматра пасивно, према унапред утврђеним путањама који искључују могућност скретања и пустоловине, чиме се утапа у колективну свест групе, која доживљава само оно што је већ доживео њихов туристички водич, гледа само оно што му он сугерира, осећа предвиђена осећања и поручује препоручену храну.⁸

Дошли смо тако до појмова путника и туристе, који су на трагу онога што је од суштинске важности за нашу тему. Позабавићемо се најпре њима, па тек потом појмовима какви су културни туризам, литерарни туризам и културно наслеђе.

Подсетимо се најпре, дефиниција туризма и туристе која се учи још на почетку студија туризма, коју су дали Huntziker и Krapf: „Туризам је скуп односа и појава који протичу из путовања и боравка посетилаца неког места, ако се тим боравком не заснива стално пребивалиште и ако са тим боравком није повезана никаква њихова привредна делатност.“⁹ Једна од најцитиранијих дефиниција туризма је да је „Туризам социјално, културни и економски феномен који подразумева кретање људи у земље или места ван њиховог места сталног боравка из личних или професионалних разлога.Ти се људи називају посетиоци, (могу бити туристи или излетници, становници или не) и туризам се бави њиховим активностима од којих неке укључују туристичку потрошњу.“¹⁰

Често су путник и туриста поистовећивани, не без разлога, и један и други путују између две географске тачке, изван сталног места боравка, мотивисани забавом, путовање сматрају привременима, такав је и њихов статус јер се враћају кући (Baleiro&Quinteiro,2018.81/82)

⁶ Велико путовање /The Grand Tour/ било је традиционално путовање кроз Европу од 17.века до раних година 19.века, на коју се путовали млади европски младићи из горње класе извесних схватања и ранга када би напунили одређене године, око 21,праћени тутором или чланом породице које је имало одређени интинерер где је кључна дестинација била Италија, и које је служило као једна врста образовног сазревања/en/Wikipedia.org/Wiki/ Ground Tour /Grand tour se kao израз појављује први пут 1670.године у делу Ричарда Ласела (Richard Lassels) „The Voyage of Italy or A Complet Journey Through Italy“

⁷ Marie-Henri Bayle “Memoires d’un Touriste” појавила се на нашем језику у издању „Минерве“ из Суботице 1976.године под насловом „Записи једног путника“ у преводу др Душана Милачића. Путник у овом делу путује углавном из пословних разлога, али има и одређене културне потребе, које задовољава, обилази знаменита места, па се чак упушта и у анализу архитектонских стилова. Прилика је да поменемо да се уз Стендалово име помиње и феномен уско повезан са путовањима, који се назива „Стендалов синдром“, извесно психо-физичко стање које се јавља код сусрета са великим бројем културних атракција, које је праћено убрзаним радом срца, узбуђеношћу, па чак и несвестицом и халуцинацијама.Он се још назива и хиперкултуремија или Фирентински синдром јер је првобитно описано код сусрета путника са Фиренцом

⁸ Непуних шездесет година касније на исти начин укључени су писани и електронски туристички водичи у виду мобилних телефона и ајпода, који саветују, препоручују места која „не смеће заобићи“, шта је најбоље., шта најлепше и сл., must to see, must to eat...

⁹ Оригинална дефиниција је незнатно допуњена прихваћена 1954.године од стране АИЕСТЕ Међународног удружења научних и туристичких експерата,

¹⁰ Дефиниција туризма UNWTO Светска туристичка организација (2008.)

Разлику између појмова путника и туристе, којима се означава *homo viator*, налази Гвозден код ауторке Рис (1998.) у њеном есеју, где се правим путницима приписује неконформизам, јер су спремни да издрже непријатна искуства, одликује их познавање језика земље у коју путују, познавање земље у коју се путује, припремама, упознавањем из књига о њој, боље материјално стање и социјални статус и најзад обични путник има згуснут распоред за разлику од правог путника који борави дуже време (44.).

У припреми овог рада користили смо се већим бројем врло добрих радова које наводимо у литератури, али сматрамо да су велики допринос једном целовитом приступу овој теми дале Rita Baleiro и Silvia Quinteiro са Универзитета у Лисабону, ауторке које скромно указују да је књига коју су написале тек покушај стварања основе за будућа истраживања у овој области. Представљамо јединствену табелу које су поменуте ауторке дале у својој књизи, која обухвата најчешће стереотипне представе разлике између ова два појма које проистичу из става, мотива и врсте путовања. Табела представља својеврсну синтезу сопствених увида и радова неколико аутора научних и књижевних дела. (Baleiro&Quinteiro, 2018.89/90)¹¹

ТУРИСТА ПРОТИВ ПУТНИКА¹²

ТУРИСТА	ПУТНИК
Туристи нису радознали у вези локалне културе одређишта.	Путници желе да сазнају и разумеју места на којима бораве.
Туристи траже сигурност коју им нуде туристички пакети: комфоро путовање и смештај са добром храном, сигурним итинерерима и вођеним турама. (најрадије на матерњем језику)	Путници су у потрази за непознатим спремни су за непланиране руте и распореде.
Туристи цене демократизацију чина путовања.	Путници схватају туризам као непријатан начин да се свет учини тривијалним.
Приоритети туриста су одмор и забава.	Путници су спремни на искушења и спремни на суочавање са последицама неочекиваног.
Туристи путују на кружна класична и конзервативна путовања.	Путници путују увек се крећући напред.
Туристи желе да виде све што је назначено туристичким водичима које су понели од куће.	Путници желе да посете места која нису у туристичким водичима.
Туристи путују у групама.	Путници путују сами или само са још једном особом.
Туристи су обични и нису за памћење.	Путници су митске фигуре од којих су многе постале историјске: Херодот, Марко Поло на пример.
Туристи воле да путују авионом тако брже стижу до дестинације и са ње.	Путници воле да путују морем и копном јер желе уживају и у путовању а не само дестинацији.

ЛИТЕРАРНИ ТУРИЗАМ

Претходно смо се више посветили појмовима путника и туристе не само из већ поменутог разлога, већ и стога што је очигледно да се, индустријализацијом туризма, путник „претворио“ у туристу, а да се у новије време, нарочито развојем културног туризма, а посебно литерарног туризма, дешава наизглед ретроградни процес преображаја туристе у путника¹³.

Бројне су дефиниције литерарног туризма, што појединим ауторима даје основ за аргументацију да он још није уобличен до краја, да је још увек у развоју и да се кристалише (Gentile@Brown, 2015).

¹¹ Todorov, Urbain, Urry, Feifer, Mac Cannell, Culler, Zygmunt Bauman, Claudio Magris, Jamaica Kincaid, Miguel Torga, Cecilia Meireles

¹² Rita Baleiro i Silvia Quinteiro „Key concepts in literature and tourism studies“ . по први пут на енглеском језику издао Универзитет у Лисабону, Факултет за књижевност, Центар за упоредне студије, 2018. године. Књига се како је и насловљена, бави дефинисањем кључних појмова који проистичу из односа књижевности и туризма

¹³ „Путник није туриста, он је путник. Разлика је велика. Путовати значи открити, остало је једноставно пронаћи...“ Жозе Сарамаго“ „Путовање кроз Португалију“; „Лагуна“, Београд 2012., преводилац Тања Штрбац, стр. 409.

Једна од њих дефинише литерарни туризам као врсту културног туризма¹⁴, који је првенствено у вези са местима која су повезана са ауторима и њиховим животом, али и онима у које је смештена радња њихових дела.

Балеиро и Куинтеиро, осим појмова путник и туриста дефинишу и појмове литерарног туристе, литерарног путника и литерарног ходочасника, ближе одређујући њихове карактеристике. Позивајући се на француског социолога Жана Бодријара, истичу да литерарни путник и литерарни туриста, за разлику од литерарног ходочасника, имају мање емотивну а више рационалну везу са литерарним местима. Сви су они у мањој или већој мери литерарно информисани, и путују са жељом да пронађу, открију и потврде претходна сазнања која коначно доприносе формирању књижевног места, сматрајући да су стању да га одгонетну. (Baudrillard, [1970] 1997: 59). Литерарни ходочасник је вођен страху и илузорним осећањем да је припадајући космосу аутор/дело/лик у стању да се укључи у ауторов свет.

Пренећемо овде и класификацију туриста према кретању и интересовањима на домаће, међународне, авантуристе (adventure tourist), туристе посебних интересовања, религијске, туристе забаве и одмора и туристе спорта и рекреације.(Baleiro &Quintero, 2018, 92/93) У оквиру ове класификације литерарни туристи сврстани су међу туристе посебних интересовања заједно са посматрачима птица, љубитељима вина и хране, риболова...

Водећи истраживач у области културног туризма Грег Ричардс истичући комплексност оба ова елемента које појам културног туризма подразумева, дефинисао га је као: „Кретање људи привучених културним атракцијама далеко од њихових сталних боравишта у потрази за новим знањима и доживљајима, да би задовољили своје културне потребе.“ (Richards, 1996. 24).

Већ је речено да културно наслеђа има директну везу за културним туризмом, стога овде наводимо једну од многих, лако разумљиву, дефиницију: „У најширем смислу културно наслеђе је све што се десило у прошлости, што смо доживели, створили, изградили. То нису само градови и цркве, куће, већ и амбари, (...) језик и наречја, језик мањина, вера, музика, шале и обичаји, ликовно стваралаштво, знање и сав духовни свет, који нас је учинио препознатљивим у великој породици европских народа.“(Хазлер, 2009. 13)¹⁵

Концепт литерарног туризма заснива се на уверењу да посећивањем литерарних места посетилац може да разуме аутора, његов живот и рад, више него читајући књижевне приказе. Литерарни туристи, литерарни путници и литерарни ходочасници су заинтересовани за то како је место имало утицај на аутора, а како неки аутор или аутори стварају-градећи место. (Potočnik Topler, 2016.)

Широк је спектар места која се могу сматрати привлачним за онога који жели да открије тачке и просторе везане за појединог писца или писце: најчешће су то куће писаца, њихов гробови, места где су стварали, места која су их инспирисали, која су позорница радње или се појављују у пишевом делу, места која су посећивали, њихове фондације, њихови споменици, књижевни паркови, књижевни квартави, библиотеке где се чувају дела или задужбине, спомен музеји, кафане у које су излазили, хотели у којима су боравили, седишта књижевних листова, књижевне шетње, градови литературе¹⁶ или места која се налазе на Путевима културе¹⁷, сајмови књига, књижевни фестивали и др..

Историја књижевности не мора бити истраживана у библиотекама за столом који је окружен полицама са књигама.(May, 2018.501)

Покушавам да замислим студенте књижевности како прате литерарне стазе и доживљавају историјско-књижевне просторе у граду. Питам се колико љубитељи литературе могу имати

¹⁴ Користи се и термин туризам наслеђа као дословни превод појма heritage tourism

¹⁵ Вито Хазлер професор са Филозофског факултета у Љубљани, Одељење за етнологију и културну антропологију у својој дефиницији код језик помиње словеначки који смо овде изоставили Hazler (2009.13)

¹⁶ UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) је покренуо 2004.године иницијативу за формирање мреже креативних градова у седам области између осталих и у области литературе или књижевности. Први је то био Единбург, а данас их је неколико десетина широм света. Они се региструју по строго дефинисаним критеријумима. Једини град у региону који је проглашен Градом литературе 2015.године је Љубљана.

¹⁷ Cultural routes EU су једна од идеја коју је покренула Европска унија за чвршће интердисциплинарно повезивање земаља и региона у европском оквир, по различитим критеријумима. Литерарни путеви регистровани у Cultural Tourist Association су Трагом Роберта Луиса Стивенсона 2015.Пут Ћирила и Методија 2021. и Пут женских писаца 2022.године,

користи шетајући кроз град књижевним стазама и како случајни туриста без икаквог књижевног предзнања може да научи књижевну историју помоћу књижевног водича...Да ли је то могући начин популаризације литературе код неспецијализованих...(May,2018.)

Књижевна историја може бити истраживана и путем других форми које је представљају. Може то бити књижевни водич у форми књиге или интерактивна електронска мапа. То је нови, неакадемски начин истраживања књижевне прошлости. Овде се срећемо са важним појмом везаним за литерарни туризам, то је књижевни водич, који има двоструко значење, означава и књигу која описује одређени град или простор, и особу која се бави вођењем кроз град у својству водича. Књижевни водич као форма водича представља књижевну историју уз ограничавајући просторни фактор, у којој је временска линија присутна условно, кад се преплићу просторни и временски аспект, односно простор и време. Основна разлика је у односу на класични приступ који је имала „Велика литерарна историја“, која има линеарни, хронолошки приступ, док у овој врсти представљања књижевне прошлости, он није приоритетан већ је од секундарног значаја. Књижевне и историјске чињенице смештене су у логични контекст места, односно простора. Творци књижевних водича имају пре улогу да пруже литерарни контекст места, а да практичне информације сведу на најмању меру.(May,2018.)

Са економског становишта посматрано литерарни туристи нису масовни, њихова карактеристика је индивидуализам(Baleiro&Quinteiro,2018.89/90)¹⁸. Они се могу сматрати посебном врстом ходочасника, који нису попут верских, који у новије време, често путују у групама или су, ако и одлазе појединачно, део масовних кретања, какве су посета светилиштима или светим местима Лурду, Фатими, Међугорју, Јерусалиму, Меки...или кретање стазама попут Сантијаго де Кампостела. Бројеви посетилаца су импресивни па тако и економски ефекти.¹⁹ Пут светог Јакова познатији као Сантијаго де Кампостело, који постоји још од 10. века, последњих година бележи рекордне посете, тако да га је прошле 2023. године посетило близу 450.000 посетилаца, док осмадесетих и деведесетих година прошлог века тај број није прелазио 10.000.²⁰

Речено је већ да је на пољу теоријских истраживања, осим поменутих, настало мноштво појмова, покушаја њиховог дефинисања, формиране су нове научне дисциплине, којима се ми нећемо бавити, јер то и није била наша намера. Поменућемо само неке : литерарна географија, културна географија²¹ културни предели, простори имагинације, туристичка глазура (tourist glaze) и др.

КЊИЖЕВНИ ВОДИЧ КРОЗ БЕОГРАД-ОД ИДЕЈЕ ДО РЕАЛИЗАЦИЈЕ

Није нама циљ да овим радом скренемо посебну пажњу на мањак теоријских радова из ове области на нашем језику, већ подстицај за практично бављење литерарним туризмом²².

¹⁸ Из напред наведене табеле (Baleiro и Quinteir) овде истичимо само елемент начина путовања, туристи путују користећи „демократизацију чина путовања“ а путници путују сами или са само још једном особом, иако се овде не говори експлицитно о културним, односно литерарним туристима

¹⁹ За познато француско свето место Лурд у једном ранијем тексту овог аутора наводи се да „само Лурд, француски градић који 16.000 становника, познат по светилишту где се по предању указала Богородица, годишње посети шест милиона туриста.“ (Анђић 2007, 27-31) и даље да „Француску годишње посети 50 милиона туриста, где религијски туризам има учешће од 44% у културној понуди. Од овог броја половину чини понуда ходочасничких места којих у Француској има око 5000, од чега је само 185 признато од стране Цркве.“ (Анђић 2007, 27-31).

²⁰ Према подација ИКА Информативне католичке агенци посета овом ходочасничком путу биле су нарочито је повећане током такозваних светих година Кампостела 1993,1999,2004. и 2019.

²¹ Лаура Шекаја професор географије на Природно математичком факултету у Загребу је 2015.године објавила књигу „Увод у културну географију“

²² Занимљива је у том смислу била идеја Туристичке организације Шапца која у својој понуди „Туристичке туре“ имала програм „Литерарне географије“, који је на жалост остао само идеја, а који ће најављеним изменама њиховог сајта нестати Туристичка организација Новог Сада покушава да привуче посетиоце набрајањем литерарних садржаја у целини „Нови Сад кроз коридоре књижевности“, а њихов штампани водич „Женска имена Новог Сада- водич за љубитеље алтернативних тура“ који се појавио 2014.године бавио се тиме „где су живеле и умрле знамените Новосађанке“. Међу 26 њих уврстио је седам књижевница.Осим тога група од пет аутора објавила је 2017. „Јединствени књижевни туристички водич кроз Нови Сад“.

Једна туристичка агенција из Чачка 2023. године направила је викенд програм „Трагом Надежде и Растка Петровића“ који је понудила у оквиру манифестације Чачак културна престоница Србије. Свакако да и Ниш, Врање, Ужице, Ваљево, Вршац и други наши градови поседују књижевно наслеђе које би се могло уобличи у занимљиве приче које би биле део понуде литерарног туризма

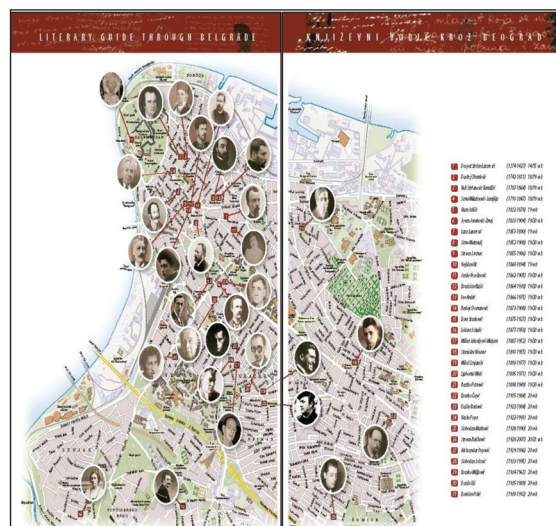
Када се упустио у овај подухват аутор није био свестан обима посла који га очекује и тежине задатака који је пред себе поставио. А након најновијих увида у теоријске аспекте, сасвим му је јасно да се у њега не би ни упуштао да их је имао раније. Или да парафразирамо мисао америчког писца Марка Твена „Нису знали да је то немогуће па су то урадили.“²³

Ми смо именовали овај део нашег рада примером добре праксе, премда се он назива и методом случаја(case study). У теорији се истиче важност овог метода јер омогућава јасно сагледавање, и да није кључно питање броја примера који се изучавају, већ њиховог интензивног и продубљеног проучавања.

Већ је у уводу назначено када се и како се јавио подстицај за рад на овом програму. Први корак је био и најтежи, требало је направити избор писаца одређујући критеријуме избора. При том треба имати на уму да аутор осим богатог читалачког искуства, и доброг познавања историје књижевности, не поседује академски звање из те области. Али како овај програм није замишљен као научни рад, аутор то није сматрао хендикепом. Напротив, то му је дало слободу избора. Критеријум избора није био ни временски, односно припадност одређеној епохи, ни стилски, припадност одређеном уметничком правцу, нити уметничке вредности²⁴. Избор од тридесетиједног књижевника је начињен према ауторовом личном осећају, на основу два критеријума, да писци више нису живи, и да су „београдски“.

Следило је затим прикупљање грађе, задатак који је захтевао пуно истраживања и пуно времена. То је вероватно најлепши део посла за оне који воле рад у библиотекама и архивима.

Припремајући обимну грађу аутор је дошао до књиге „Књижевна топографија Београда XX века“ коју је 1995. године издало Удружење издавача и књижара Југославије. Књига је садржала на стотине београдских писаца са фотографијама и кратком биографијом, прегледом књига које су написали и набрајањем адреса, једном мапом, уз неколико текстова о значајним местима, седиштима листова и кафанама. У уводу овог обимног, 946. страна, својерсног лексикона, Милорад Павић се, у тексту „Књижевна шетња“, сећа париског водича „Париз пешице“, који садржи мапе са деловима града, и радује једној сличној књижици „Шетње кроз књижевни Београд“, верујућу да ју је добио управо овом књигом. Нада се да је добијена књига помоћу које се „можете прошетати књижевним Београдом“. На жалост Београд ће морати да сачека на такав водич још двадесет година, до 2015. године, до појаве наше књиге.

Обрада грађе донела је осим докумената и фотографија чињенице на којима су базирана три садржаја: биографски, просторни и литерарни.

На основу њих направљене су приче зависно од формата у којем су пласиране. Адресе, односно значајна места везана за животе и стваралаштво, послужиле су за израду итинерера, стазе, тако замишљене да свој почетак има у прошлости а крај у садашњости, односно тренутку када се чита, шета, гледа. Литерарни садржај чинили су одломци из дела која су инспирисана Београдом или је он позорница дешавања радње. Свакако најзахтевнија од форми била је шетња, јер је задавала и трећи, временски, оквир, шетња се морала обавити у току од 120 минута. Прича о писцу текла је од тачке са неминовним скоковима у причи кроз време.

Прва форма у којој се појавио наш програм који смо именовали као „Књижевни водич кроз Београд“ додајући уз сваког појединог писца и „Трагом... било је појављивање у магазину „Bel Guest“ Belgrade & Serbia Visitors Magazine, који је издавало издавачко предузеће „Понт“ из Београда уз суиздавача Туристичку организацију Београда. Нисмо намеравали да се ови текстови појаве само у магазину, већ је то била само једна од планираних форми. У плану нам је од самог почетка било да се он реализује и као програм шетњи кроз Београд, потом као књига и најзад у електронској форми.

²³ Mark Twain "They did not know it was impossible so they did it". Није да аутор није имао већ једно такво искуство упуштања у „немогуће“. Био је покретач обележавања Дана европске баштине у Београду и Србији.

²⁴ Тако се у избору појавила и мало цењена а врло популарна новинарка и књижевница Милица Јаковљевић Мирјам која је била својерстан друштвени феномен и обележје једног времена

Свему је претходила регистрација Ауторског дела у Заводу за интелектуалну својину у новембру 2007.године²⁵.

Први текст посвећен Браниславу Нушићу појавио се у броју зима 2007/2008. Следили су текстови објављивани током седам година, у осамнаест бројева посвећени исто толиком броју писаца: Иви Андрићу, Данилу Кишу, Исидори Секулић, Милошу Црњанском, Станиславу Винаверу, Расткупетровићу, Милице Јаковљевић Мирјам, Ђури Јакшићу, Душку Радовићу, Доситеју Обрадовићу, Слободану Марковићу, Александру Поповићу, Јовану Јовановићу Змају, Бранку Ћопићу, Борисаву Станковићу, Стевану Сремцу, последњи посвећен Бранку Миљковићу појавио се у броју у јесен 2012.године.Текстови су илустровани фотографијама које је прикупио или направио сам аутор, а претходила је мапа града на којој су се налазиле њихове фотографије на појединим тачкама. (слика 2.) Текстови су штампани двојезично на енглеском и српском, јер је намена магазина да буде дистрибуиран и гостима Београда. Због проблема са финансирањем магазина нисмо релизовали све планиране писце.

Паралено са тим, Центар за културне иницијативе „Култура“, којем је аутор један од оснивача 2005.године, и председник, и који за један од програмских циљева има популаризацију наслеђа, од 2009.године учествује на конкурсима које Секретаријат за културу града Београда расписује за подршку програмима организацијама из културе. Од те године када је подржан први од програма до 2023.године, „Култура“ је готово редовно добијала средства подршке. Тако да су до данас реализовани програми који су названи шетње и то:

„Књижевни водич кроз Београд

- 2009.Трагом Доситеја Обрадовића, Бранислава Нушића, Иве Андрића и Данила Киша,
 2010.Трагом Ђуре јакшића, Исидоре Секулић, Милоша Црњанског и Душка Радовића,
 2011.Трагом Јована Јовановића Змаја, Милице Јаковљевић Мирјам и Александра Поповића,
 2012.Трагом Стевана Сремца, Борисава Станковића и Бранка Ћопића,
 2013.Трагом Борислава Пекића,
 2014.Трагом београдских писаца од Врачара до Београдске тврђаве/интегрална верзија/
 2015.Трагом Станислава Винавера, Слободана Марковића, Добрице Ћосића,
 2016.Трагом Светлане Велмар Јанковић, Милорада Павића и Моме Капора,

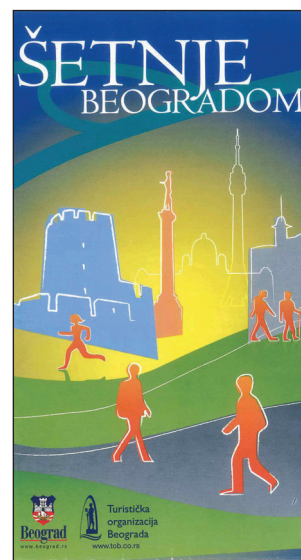

2018.Трагом Радоја Домановића, Симе Матавуља и Васка Попе,

2023.Трагом Војислава Илића, Лазе Лазаревића и Десанке Максимовић

2023.Откривање Београда Михаила Петровића, Јована Цвијића и Милутина Миланковића, не припада овом програму али је модел исти.

Током петнаест година, са прекидима, реализовали смо десет сезона или годишњих циклуса, када су изведене шетње трагом 27 писаца и једна интегрална, у којима је учествовало 1540 Београђана и гостију Београда, а обављена је 81 шетња, које су оглашаване путем медија а касније и свог сајта.

Паралено са овим такозваним „бесплатним“ шетњама, а заправо финансираним из Буџета града Београда, одвијале су се и комерцијалне, и то средом Трагом Иве Андрића, а на упит и шетње у којима су учествовали у највећем броју случајева ученици основних и средњих школа,

²⁵ Ауторско дело „Књижевни водич кроз Београд“ регистровано је под бројем А-545/07/1 26.12.2007. године.

али и грађани. Били су то програми посвећени осим Иви Андрићу и Браниславу Нушићу, Данилу Кишу, Стевану Сремцу и Десанки Максимовић. Процењујемо да је током тог периода њихов број био најмање једнак, оном претходно наведеном ако не и већи²⁶.

Туристичка организација Београда је 2009. године као први такве врсте уврстила у програм шетњи и три из нашег првог програма „Књижевни водич кроз Београд -Трагом Иве Андрића, Бранислава Нушића и Данила Киша и штампала брошуру „Шетње Београдом“ (слика 3.).

У међувремену 2013. године Центар „Култура“ покренуо своју интернет страну beogradskesetnje.rs²⁷ на којој су представљени сви програми тематских шетњи Београдом²⁸. Уз медијску промоцију и помоћ сајта започели смо са редовним извођењем програма „Трагом Иве Андрића“ и тај програм је видело више од хиљаду грађана.(слика 4.) Затим је неколико програма извођено за ђаке основних и средњих школа Трагом Бранислава Нушића, Трагом Данила Киша, Трагом Стевана Сремца, Трагом Милоша Црњанског...

Исте 2013.године, аутор је понудио своје текстове једном броју издавача, за издавање у форми књиге, и успео да заинтересује нашу највећу издавачку кућу „Лагуну“, која је прихватила предлог. У сарадњи са уредником приступило се припреми рукописа за штампу. Пронађена је права форма, у књигу су ушла двадесетчетири писца са илустрацијама и три мапе. Прво издање „Књижевног водича кроз Београд“ појавило се на Сајму књига у Београду 2015. године.Те године појавила су се два издања књиге у тиражу од 4.000 примерака, а потом до 2022.године још три издања, са укупним тиражом од 7.000. (слика 5.)

У документарном филму који је РТС урадио поводом годишњице смрти Данила Киша 2009. године у режији Драгомира Зупанца „Данило Киш:Успомене,сећања“ као костур радње филма коришћени су снимци са наше шетње надограђени документима. Исти испробани модел коришћен је и у документарном филму о композитору Даворину Јенку који је рађен 2018.године поводом стогодишњице његове смрти. Предност електронске, телевизијске форме, јесте што превазилази ограничења која намеће просторно одвијање шетњи, јер монтирање омогућава хронолошко одвијање приче. Аутор још није реализовао своју почетну замисао да се изрази низ кратких документарних филмова који би представљали реализацију његове замисли, шетњу Београдом кроз простор и време путем речи, докумената и фотографија.

„Књижевни водич кроз Београд“ први је програм литерарног туризма у региону, од 2007²⁹ у писаној форми, а од 2009. у простору. Морамо ипак истаћи позитиван пример Словеније. Љубљана је 2010.године постала Светска престоница књиге³⁰, 2013.године покренут је „Пут словеначких писца“ којим су премрежили дежелу а убрзо 2015.постала УНЕСКОВ град литературе. Испред Градске скупштине данас се виоре две заставе: једна показује да је Љубљана Зелени град а друга Град литературе. Већ 2010. године имали су први писани књижевни водич кроз Љубљану, а 2014.године репрезентативни „Литерарни атлас Љубљане“.

²⁶ Нисмо водили званичну статистику, изузев оне која је била саставни део Извештаја о реализацији програма подношених Секретаријату за културу Града Београда.Једина институција за коју се са сигурношћу може рећи да је мотив посета из књижевних разлога је Спомен музеј Ива Андрића који делује у саставу Музеја града Београда. Према званичним подацима просечна посета током последњих година износила је 10.000 посетилаца годишње од чега су 40% чинили ученици. Друга врста анализе није рађена, у смислу порекла гостију, њихове старости и слично.

²⁷ Као својеврсни homepage нашем великом књижевнику Борисаву Станковићу по називу рубрике коју је имао у „Београдским новинама“ које су излазиле за време аустријске окупације Београда

²⁸ Осим Књижевног водича кроз Београд, Слатки Београд, Спортски Београд, Тесла у Београду, Београдски задужбинари, Биографија,Београдски музички времеплов

²⁹ У специјализованом часопису за туризам, гастрономију и хотелијерство „Туризам инфо“Опатија број 43. април 2011.године, аутор Дина Јулиус у тексту „Нове могућности туристичке понуде литерарни туризам“ анализира потенцијале литерарног туризма у региону и наводи“ од целе књиге остала су три слова а та три слова благодарећи огромном ентузијазму Јове Анђића који је анимирао установе културе и Туристичку организацију Београдада се реализују литерарне шетње градом назване „Књижевни водич кроз Београд“

³⁰ Џејмс Џојс је само једну ноћ преспавао на железничкој станици у Љубљани али има тамо споменик аутора Јакова Брдара.

Литерарни туризам тражи посвећен рад, дугог даха. То што су се неки писци родили или живели у неком граду је тек почетак, добра основа, али да би се од тога направио занимљив програм и привукли читаоци да се због њега покрену, неопходна је посвећеност, вера у програм и подршка.

ЛИТЕРАТУРА

- Теорија и пракса туризма, Гласник Одсека за туризмолшке науке, ПМФ Универзитета у Београду Београд, 1-2/1985.
- Култура, часопис за теорију и социологију културе и културну политику, 1-2/1983. Београд,
- Baudrillard, Jean [1970] (1997). *The consumer society: Myths and structures*. Translated by George Ritzer. London: Sage Publications,
- Владимир Гвозден „Српска путописна култура 1914-1940“, Службени гласник, Београд, 2011.
- Rosalba Gentile Lorraine Brown са Bournemouth University, UK: „A life as a work of art: literary tourists' motivations and experiences at Il Vittoriale degli Italiani European Journal of Tourism, Hospitality and Re creation Vol. 6, Issue 2, pp. 25-47, 2015
- Rita Baleiro i Silvia Quinteiro „Key concepts in literature and tourism studies“, Universidade de Lisboa. Faculdade de Letras. Centro de Estudos Comparatistas. Faculdade de Letras, Alameda da Universidade, 1600 - 214 Lisboa, Portugal. Универзитет у Лисабону, Факултет за књижевност, Центар за упоредне студије, 2018. године,
- Jean Cassou: „Du voyage au tourisme“ „Communications“, 10, 1967. str. 25-34
- Joanna Maj „Literary Tourist Guides as a Form of New Literary History. A Popular Genre in the Field of Professional Literary Knowledge“, in Open cultural studies Institute of Polish Philology, The Faculty of Philology, University of Wrocław, Вроцлав 2018.
- Jasna Potočnik Topler: „Literary tourism in Slovenia: The case of the Prežihov Voranc cottage“ Informatol. 49, 2016., 3-4, 129-137
- Barbara Schaff „In the Footsteps of . . . « The Semiotics of Literary Tourism, KulturPoetik Bd. 11, 2 (2011),
- Richards, Greg (Ed.) (1996). *Cultural tourism in Europe*. Wallingford: CABI Publishing.
- Стендал „Записи једног путника“, „Минерва“ Суботица 1976.
- Marielle Risse: „White Knee Socks Versus Photojournalists Vest: Distinguishing Between Travelers and Tourists“, *Travel Culture, Essays On What Makes Us Go*, ed. Carol Traynor Williams, Praeger, Westport, 1998.
- Luz Gabriela Hernandez Valderrama „Through the eyes of Fernando Pessoa, Experiences of literary tourism in Lisbon“, Erasmus University Rotterdam, Erasmus School of History, Culture and Communication Arts, Culture and Society Master Thesis June 2019.
- Rosalba Gentile Lorraine Brown „A life as a work of art: literary tourists' motivations and experiences at Il Vittoriale degli Italiani“, in *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation* Bournemouth University, Polytechnic Institute of Leiria UK, Vol. 6, Issue 2 2015
- Janja Spevan „Literarne kreacije skozi prizmo turizma“ *Studia universitatis hereditati*, letnik 3 (2015), številka 1

LITERARY TOURISM-LITERARY GUIDE THROUGH BELGRADE, GOOD PRACTICE EXPERIENCE

Jovo Andjić³¹

Abstract: Literary tourism is related with cultural tourism and cultural heritage. It looks like that it is a phenomena of new age, but for it are connected mainteend terms, and it is, by itself, much older. A long time ago exist a need for traveling on pilgrimage trying to find the cradle of ancient art and poetry in Old Rome and Ancient Greece, Keats, Shelly, Byron... The birthplace of tourism is England, which was born with first tour travel by train from Loughborough to Lester in July 1841, which was organized by Thomas Cook, future founder of first tourist agency. There is some opinion that literary tourism actually started in England too, when actor David Garrick in the year 1769. „discovered“ Shakespeare's birthplace Stratford upon Avon. As a huge Shakespeare admirer and actor of his playing figures, on demand of local people he donated a writers statue for city hall. He decided too, to organized a three days festival in month Septembar on the name „Jubilee“ which was announced in newspapers. In spite of catastrophe of the first festival because of big rain, Shamilion

³¹ Center for Cultural Initiatives „Kultura“, Milovana Marinkovića 25, Belgrade, Serbia, jovandjic@gmail.com

Shakespeare's birth place become a famous and the biggest center of literary tourism in Britain with 2,5 tourist every year.

We are presented a theoretical frame of literary tourism, but in focus we have a „Literary guide through Belgrade“ as an example of good practise. We are following all phases of this project, from idea, editing in specialised magazines, making tours on the ground, publishing book and finally shooting a documentary film based on the model of city tours. Inspired by writers Dragan Velikić's essay about Berlin, in which he wrote about encyclopedic perfect guide-book „Literary guide through Berlin“. It recovered remembrance on the past and registered presence of hundred writers and artists. On path of it author is trying through lives and works couple of dozen so-called Belgrade's writers to paint the picture of cultural and historical uprise of Serbian capital, making a net of itineraries which connected different points.

Key words: literary tourism, Thomas Cook, David Garrick, Dragan Velikić, Literary guide through Belgrade